

YAYLAGÜL, Özen (2014). “Yunus Emre'nin Kavram Dünyası”. *Türk Dünyası Bilgeler Zirvesi: Gönül Sultanları Buluşması*. 26-28 Mayıs 2014. Eskişehir 2013 Türk Dünyası Kültür Başkenti Ajansı (TDKB). Eskişehir, ss.449-459 (<http://bilgelerzirvesi.org>).

Özen YAYLAGÜL*

YUNUS EMRE’NİN KAVRAM DÜNYASI

1 240/1241-1320/1321 yılları arasında yaşayan Yunus Emre'nin Anadolu sahasında ilk Türkçe Divan'ı tertip etmiş olduğu kabul edilir. İslâmi bir sahada yazan Yunus'un şiirlerinde tasavvufun güçlü bir etkisi vardır. Bununla birlikte İslâmiyet öncesi eski Türk inanç sisteminin izleri de göz ardı edilemez. Bu çalışmada, Yunus'un şiirleri temel alınarak Türk dilinde aynı kavram alanı içinde yer alan *gönül*, *can*, *öz*, *kalp*, *yürek*, *ruh* ve *ömür* kelimeleriyle karşılanan kavramlar üzerinde durulmuş ve bunlar arasındaki anlam benzerlikleri ve farklılıkları belirlenmeye çalışılmıştır.

Yunus Emre'nin şiirlerinde metinsel bütünlük çoğu kez aynı kavram alanına giren kelimelerin kullanılmasıyla sağlanır. Bu kelimeler içinde özellikle ikisi ilgi çekicidir: *can* ve *gönül*. Bu iki kelimenin Yunus'un şiirlerindeki sıklık oranı oldukça yüksektir. Bunlardan *can* kelimesi Türk diline Farsçadan geçmiş; fakat Türkçede yeni anlamlar kazanmış bir kelimedir. *Gönül* kelimesi Yunus'un şiirlerinde *can* kelimesi ile bazı bağlamlarda örtüşmektedir. *Can* kelimesinin Yunus Emre'deki yaygın kullanımına karşılık XIII. yüzyıldan önceki metinlerde, söz gelimi *Dîvânu Lûgati't-Türk'te*, Uygur sahası metinlerinde ve Türk Runik harfli metinlerde kullanımına rastlanmamıştır. Bu metinlerde *can* kelimesi yerine kullanılan asıl kelime *öz*'dür: *Özi ança kârgâk bolmış* (KT D3-4) 'Kendisi öylece ölmüş (Özü kergek denilen bir kuşa dönüşmüş)'. Bu ilk Türk dilli metinlerde beden içinde var olduğuna ve ölümle bedenden ayrıldığına inanılan kavram *öz* kelimesiyle adlandırılmıştır.

Yunus Emre'de *gönül* kelimesi *öz* kelimesinden daha sık olarak ve *can* kelimesine yakın bir anlamda kullanılmıştır. *Can* ve *gönül* bazı bağlamlarda birbiri yerine geçebilmektedir. Yunus Emre'de sadece *can* değil, *gönül*, akıl gibi diğer soyut kavramlar da

* Doç. Dr. Ondokuz Mayıs Üniversitesi.

uçan yaratıklar olarak cisimlenir. Bunların hiç durmaksızın kanat çırpışları uçarak Allah'a ulaşmak içindir, cennete ulaşmak için değil. Cennet, müminin kuş biçiminde betimlenen canlarını yakalamak için tuzak olarak görülür.⁴⁵¹ Can, gönül evindeki ten içinde yer alan dosttur (yaratıcıdır).⁴⁵² Âşığın canı İlâhi olduğu için âşık ölüm korkusu taşımaz (YD 33: 1). Nurdan⁴⁵³ olan can, beden/tenin içindeki bir yerdedir;⁴⁵⁴ yürekle aynı bölgede yer alır. Cana düşen ateş yürek yağını eritebilir.⁴⁵⁵ Gönül de can da asıl vatanından ayrılarak yukarıdan aşağıya doğru düşer.⁴⁵⁶ Can bir kuştur.⁴⁵⁷ Can, gövdeye konuktur. Bir gün bir kuşun kafesten uçup gitmesi gibi gövdeden çıkıp gidecektir.⁴⁵⁸ Hem can hem de gönül bedende tutsaktır.⁴⁵⁹

Batı toplumunun tarihinde belki en etkili ikilik iki farklı ontolojik varlık olan *zihin* ve *beden*dir. Bu ayrım, dış veya gerçek dünyanın iç veya mental dünyadan ayrılmasını dayatır. Başka bir ifadeyle maddî ve maddî olmayanı birbirinden ayırır. Bu ayrım nesnellik ve öznelik kutuplarını yaratmış ve bir yanılısamayı büyütmiştir: 'Ben', 'benim bedenim'den ayrılabilirim. René Descartes'in (1596-1650) çok bilinen 'Düşünüyorum, o halde varım'

⁴⁵¹ "Gönlüm canım aklım bilim senin ile karâr eder
Pervâz vururlar dembedem uçuban dosta gitmeğe

.....

Uçmak dahi tuzak imiş mümin canların tutmağa." (YD 1:2, 4)

⁴⁵² Dost benim gönlüm evinde tenim içinde can imiş (YD 125: 2)

⁴⁵³ "Can nûrdandır nûra karışır isen

Ayb eyleme sûret olursa fâni" (YD 379: 5)

⁴⁵⁴ "Tenim içinde canım ondan yana süründü" (YD 383: 1)

⁴⁵⁵ "Aşkın odu düştü cana eritti yürek yağını

Kesti hevesetin kökün oda yandırdı bağını

Kazdı kahr kazması canda cefâ ocağını

Çaldı nefsimin (boynuna) himmet eri bıçağını

Rahmet suyu ile yudu gönlüm evin ap-arıca

Hizmet kapısından ona sundu şükür ayağını" (YD 376: 1-3)

"Ata belinden bir zaman anasına düştü gönül

Hak'dan bize destûr oldu hazîneye düştü gönül

Onda beni can eyledi et ü sünük kan eyledi

Dört on günü diyiceğiz değirtmeğe düştü gönül

Yürür idim onda pinhân Hak buyruğu vermez aman

Vatanımdan ayırdılar bu dünyaya düştü gönül" (YD 152: 1-3)

⁴⁵⁶ "Vatanımdan ayırdılar bu dünyaya düştü gönül" (YD 152: 1-3)

⁴⁵⁷ "Katrede deryâlar düzen can kuşu pâbendin üzen" (YD 365: 2)

Ben emâneti issına vereyim ondan varayım (YD 210: 3)

Uçmak dahi tuzak imiş mümin canların tutmağa." (YD 1:2, 4)

⁴⁵⁸ İşbu söze Hak tanıktır bu can gövdeye konuktur

Bir gün (ola) çıka gide kafesten kuş uçmuş gibi" (YD 388: 1, 2)

⁴⁵⁹ "Derneği dağıtan gelmiş can u gönül mahbûs olmuş" (YD 414: 5)

sözü beden üzerine zihnin ayrıcalığını teşvik eder. Ona göre, özerk bir varlıktır. Yapısalcılık sonrası felsefeci Jacques Derrida, *varlık* ve *düşünce* veya *madde* ve *ruhun* geleneksel karşıtlığının bir devamı olarak gösterileni de gösterene göre daha imtiyazlı görür. Maddî biçim, daha az maddî olana göre daima ikincil konumdadır. Yunus Emre’de ise ikilik gönül/can ve gövde üzerine kurulmuştur. *gönül* kelimesi yalnız insanlar için kullanılabilir. İnsanın bedeninin tamamına değil, yalnız bir parçasına verilen addır ve bu parça görülebilen bir parça değildir. Ruh da böyledir. Ruh ve beden bir ikilik yaratır. Beden görülebilen, ruh ise görülemeyen insana has unsurlardır. Ruh beden bir parçası mıdır? Aslında ruh bu dünyaya ait bir unsur, bu dünyanın bir parçası olarak bile görünmez. Beden gerçek, ruhsa varsayımsal bir varlıktır. Çünkü onlar öteki dünyaya aittir. Ruh insanoğlunda var olan değerlerin kaynağıdır.

İkili ayırım, beden-zihin mi, beden-ruh mudur? Birinci ayırım materyal dünyayla, ikincisi materyal olmayan dünya kültürüyle ilgilidir. Yunus’un şiirlerindeki beden-can ikiliği materyal olmayan dünya kültürüyle ilgilidir ve can çoğu zaman cisimlenmiş ve kişileştirilmiştir. Ona ok batabilir⁴⁶⁰. Yunus bu anlamda metaforlara sıkça başvurur.⁴⁶¹ Beden yalnızca canın aletidir⁴⁶². Ten geçici, can ise ölümsüzdür.⁴⁶³ Can bir durum içine girdiğinde gönül de bundan etkilenmektedir⁴⁶⁴ Gerek canın gerekse gönlün gözü vardır. Nefsine hâkim olamayan kişinin de canı vardır; fakat bu canın gözü yoktur.⁴⁶⁵ Mutasavvıfın canı, konuşma ve dinleme becerisi olmayan bir kişiyi anlama becerisine sahiptir.⁴⁶⁶ Hak’tan yana yürümek için canda cevherin olması,⁴⁶⁷ Hakk’ı bulabilmek için can gözünü açmak⁴⁶⁸

⁴⁶⁰ “Derviş oku irak atar hey dimeden cana batar” (YD 374: 6)

⁴⁶¹ “Can gözü onu gördü dil ondan haber verdi

Can içinde oturmuş gönlümü Arş eyledi

Bir kadeh sundu cana can içti kana kana

Dolu geldi peymâne canım sarhoş eyledi

Esrük oldu canımız dür döker lisânımız

Oı Çalab’ımın aşkı beni derviş eyledi” (YD 362: 3-5)

⁴⁶² “Can bir ulu kimsedir beden onun âletidir

Her ne lokma yer isen bedenin kuvvetidir.” (YD 34: 1)

⁴⁶³ “Ten fânîdir can ölmez çün gitdi geri gelmez

Ölür ise ten ölür canlar ölesi değil” (YD 158: 2)

⁴⁶⁴ “Ey yârenler aydımazam canım neye daldığını

⁴⁶⁵ “Canım bir gözsüz can idi içi dolu sen ben idi” (YD 399: 2)

⁴⁶⁶ “Dilsizler haberin kulaksız dinleyesi

Dilsiz kulaksız sözün can gerek anlayası” (YD 382: 1)

⁴⁶⁷ “Canda gevher var ise Hak’dan yana yüründü” (YD 383: 5)

⁴⁶⁸ “Can gözünü açtın ise hakikat bulasın Hak’ı” (YD 410: 1)

gereklidir. Kuran'da da *kalp gözü* geçer. *Kalp* kelimesi “sadece bir vücut organı olarak değil, aynı zamanda bu cismânî merkezin ruhun merkezine geçit vermesi ve ruhun da Ruh isimli daha yüksek bir “kalbe” açılması anlamında kullanılmaktadır” (Lings 1986: 55). Türk dilinde *gönül* ve *yürek* kelimeleri de *kalp* yerine kullanılabilen kelimelerdir. *Gönül* kelimesi yerine Yakutçada *yürek* (>sürex) kelimesinin kullanılması *kalp* ve *yürek* kelimelerinin de *can* ve *gönül* kelimeleriyle aynı kavram alanında yer aldıklarını göstermektedir. Can yenilenebilir. Bunun şartı gönülle Allah'ın birleşmesidir. Ölümsüzlük yalnız bunlar için geçerlidir.⁴⁶⁹ Herkesin canı sonsuza kadar diri kalmayacaktır. Canın diri kalması yaratıcıyı sevme koşuluna bağlanmıştır.⁴⁷⁰ Yaratıcıyı seven kişinin canı parlaktır. Buna karşılık aşkı olmayan gönüller vîrânedir.⁴⁷¹ Can, mutlu olabilir veya onun içinde, mecazî anlamda, ateş yanabilir.⁴⁷² Hem can hem de gönül hayran kalabilir.⁴⁷³ Can da gönül de verilir ve yeniden alınır.⁴⁷⁴ Gönül büyük bir denizdir. Oraya Allah aşkının ateşi düştüğünde kaynar ve buradan marifetler biter.⁴⁷⁵ Allah aşkı uğruna can, saçu olarak dağıtılabilir. Can, Allah yoluna terk edilebilir⁴⁷⁶. Bu can verilerek bin can alınabilir.⁴⁷⁷ Can birden fazladır⁴⁷⁸ ve artabilir.⁴⁷⁹ Yunus'a göre

⁴⁶⁹ Ol can kaçan öliser sen ona can olasin
Ölmüş gönül dirile onda ki sen olasin
Ölmeklik dirlik ola ölümsüz dirlik bula
Başlı gönül onula merhemi sen olasin
Sen olduğun gönüller her dem canın yeniler
Bunlardır ölmeyenler hâkimi sen olasin
Sen olduğun makâmda ehl-i dâd olur onda
Güç olmaz ol divânda sultânı sen olasin
Can bedenden uçucak menzilinden göçücek
Ol cihâna geçicek göze ayân olasin (Yunus Emre Divanı 261: 5)
⁴⁷⁰ “Her kim sever ise seni ebed diri kalır canı” (YD 359: 8)
⁴⁷¹ “Aşk bir ulu nazar durur âşık canı didâr durur
Aşkı olmayan gönüller vîrânedir şâr olmadı” (YD 386: 5)
⁴⁷² “Aşk odu cûş eyledi canımı hoş eyledi
Kimse söyündüremez canımda yanan odu” (YD 371: 8)
⁴⁷³ Can gönül hayrân kalıpdır maşûka” (YD 389: 2)
⁴⁷⁴ “Yunus kim öldürür seni veren alır yine canı” (YD 370: 13)
Dil ile vasf edemezem gönlümü kim aldığıni” (YD 390: 1)
⁴⁷⁵ *Şâhim senin aşkın odu düştü gönül deryâsına*
Aceblemen kaynayuban marifetler bittiğini (YD 401: 2)
⁴⁷⁶ “Aşık mıdır ol maşûk için vermeye canı” (YD 357: 1)
“Ol dost bizi verip idi var dünyayı bir gör dedi
Geldim gördüm bir ârâyış seni seven kalmaz ana.” (YD 7: 6)
⁴⁷⁷ “Her ki bu dünyadan geçer aşk kadehin dolu iç
Aşka canın saçu saçar dost gülünü deren kişi
Can ne imiş dost yoluna âşık onu terketmeye

can yaratıcıdan bir parçadır. İnsanın varlığı doğumla başlamaz, can ezelden beri vardır. İnsanın aslı candır. O da bu dünyadan bir gün uçup dost iline gidecektir. Gidilecek olan bu yer yukarıda yer alır. Can yaratıcıya iade edilebilir.

XIII. yüzyıl öncesi Türk dilli metinlerde *can* kelimesi yer almazken *can* kelimesiyle birçok bağlamda örtüşen ve Türkçenin kendi malı olan *gönül* kelimesi Türk Runik harfli metinlerden beri tespit edilebilmektedir: *közdä y(a)ş k(ä)ls(ä)r tida köñ(ü)ltä sıg(ı)t k(ä)ls(ä)r y(a)nt(u)ru s(a)k(t)nt(i)m*. (KT K 11) ‘Gözlerimden yaş gelse (geldiğinde, gelince) engel olarak, gönülden feryat gelse (geldiğinde, gelince) geri çevirerek yas tuttum.’ Buradan GÖNÜL İÇİNDEN FERYAT GELEN YERDİR metaforuna ulaşılabilir. *Köñültäki sabimin* (KT K12, BK K 14) ‘Gönüldeki sözümü’ örneğinde de yine gönül, sözün bulunduğu yer olarak ortaya çıkmaktadır. Her iki kullanımda da *köñül* somutlaştırılmıştır; insanın bedeninin içinde bulunan bir yeri ifade etmektedir. *Köñül* kelimesinin geçtiği *köñlünçä otuz* ‘gönlünce sevket’ (Tonyukuk 1. taş G15) ve *könlünçe ay* ‘gönlüne göre söyle’ (Tonyukuk 1. taş K32) ifadelerinde *köñül* ‘insanın arzusu’ olarak açıklanabilir ki burada Arapça *nefs* kelimesine yaklaşır. *Nefs* ‘ruh, can, hayat’ anlamlarına da gelen bir kelimedir (Devellioğlu 1988: 979). XIV. yüzyılda Harezmi Türkçesiyle yazılmış satır altı Kur’an çevirisinde de *öz* kelimesi *nefs* kelimesiyle karşılanabilecek biçimde kullanılmıştır. Musa hata yapan kavmine şu şekilde seslenir: *Qayting yaratğanıgız tapa, öldürüng özleringizni* (Sağol 1995: 7, 8a: 3-4) “Yaratıcımıza doğru dönün, nefsinizi öldürün.”

Köñül kelimesi, Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü’nde ‘gönül, kalp, fikir, istek, tefekkür, arzu, ülkü’ (Caferoğlu 1968: 115) anlamlarıyla yer almaktadır. Hıristiyan Uygur metinlerinde ‘zihin, düşünce’ olarak karşılanmıştır: *keê köñül tegürüp* ‘iyi gönül değdirip’ (U I 6, 1). Budist Uygur metinlerinden *İyi ve Kötü Prens Öyküsü*’nde de Tonyukuk’taki gibi insanın arzusu olarak karşılanabilir: *köñülçä*

Bu can ile bin can alır canın Hak’a veren kişi

Canını şükranı vere yüzün ayaklara süre” (YD 373: 1-3)

⁴⁷⁸ “Feda eyle yüz bin canı ondan bulasın Sübhân’ı” (YD 402: 7)

⁴⁷⁹ “Sabr ile benim işim nice varısar başa

Şol dostumun nüvahtı canıma can bıraktı

...

Yunus sever dostunu canından onun için

Kişi neyi severse canın ona uyaktı” (YD 363: 4, 6)

bërdi ‘gönlüne göre verdi’ (PP VII: 1). *könjülüğ berzün köñlin bertmäjläär* (PP VIII: 4-5) ‘(Oğlunun) arzusunu yerine getirsin. Onun gönlünü kırmayın!’ Bazı örneklerde ise, arzudan ziyade arzunun yerleştiği, çeşitli duygu ve düşüncelerle dolu bir yer anlamı vardır: *könjültäki küsüşin qanturğalı* (PP XIV: 5-6) “Gönlündeki arzularını doyurmayı”, *ulug ögrünçülüğ köñlin poşı bermäk asğı nomladı* (PP XLVI: 5-6) “Büyük sevinçlerle dolu bir gönülle/kalple sadaka vermenin yararlarını vaaz etti.”, *könjliñä yäk saqınçı kirdi* (PP LVI: 4-5) “Gönlüne/kalbine şeytani bir düşünce girdi.” Son iki örnekte *gönül* kelimesi *kalp* kelimesiyle örtüşmektedir. *könjli yerinti* (PP LXVIII: 5) “Gönlü/yüreği burkuldu.” örneğinde ise, *yürek* kelimesiyle örtüşür.

Gerek Türk Runik harfli metinlerde gerekse Budist Uygur metinlerinde *gönül* kelimesi yer metaforu olarak karşımıza çıkmaktadır: *yavlak sakınç köñülintä yaşuru* “Gönlünde kötü düşünce saklayarak” (U II 23, 12-13). GÖNÜL KÖTÜ DÜŞÜNCENİN SAKLANDIĞI YERDİR. Sivil Uygur metinlerinde *könjülüñtä nägü iş kılaysın tésär* “Gönlünde ne iş yapayım dese” (TT VII 28, 3) cümleciğinde “zihin” anlamı geçerlidir.

Könül kelimesine DLT’de (I, 69, 89, 152, 194...) “gönül, kalp, yürek; anlayış” anlamlarıyla yer verilmiştir. DLT’de *könjüllänmäk* kelimesinin anlamlarından biri de ‘çocuğun düşünmesi ve anlaması’dır (III, 408). Kuman Lehçesi Sözlüğü’nde *köngül* ‘1. gönül, kalp; 2. akıl, bilinç, ruh; 3. mizaç, huy, düşünce, niyet; 4. eğilim, zevk’ anlamlarıyla yer almıştır (Grönbech 1992: 118-119).

Geç dönem Budist Uygur metinlerinden *Üç İtigsizler*’de *könjül* kelimesi, genellikle *köñgülte* veya *köñgülteki* örneklerindeki gibi GÖNÜL BİR YERDİR metaforuyla yer alır. Yine bir yerde geçen *köngül biliginde* ibaresi başkalarının gönlünü bilen, başkalarının gönlünü kavrayabilen, gönül şuuru anlamlarında karşımıza çıkar.⁴⁸⁰

Kuran’ın Rylands nüshasında *gönül* kelimesi Arapça *kalb* kelimesi yerine kullanılmıştır. Fakat, *kalp* kelimesinin bugünkü

⁴⁸⁰ “Gönül ve gönüldeki dharmalar kesin olarak dört yardımcı –sebebe vasıtası ile doğar. Yardımcı-sebebi eksik ise, doğmaz. Objesi, eğer görünen vakitte olursa, düz-arasız yardımcı-sebebi eksik olur. Objesi, eğer geçmiş zamanda olursa, duyu objesi adlı yardımcı-sebebi eksik olur. Bu düz-arasız yardımcı-sebebe eksik olmak ile, böylece bilmeden sönmeye bulunur....Burada abhiprāya’sını söyleyelim: “Şöyle ki, bir anda göz organı ve şuuru bir gök rengi münhasıran algıladığı vakitte, bu andaki gönül şuurunda başkalarının gönlünü bilen idrâki hâsıl ederek, bu andaki başkalarının gönlünü uygun bir şekilde kavramağa değerli ise, gönül şuuru göz ile o gök rengi hırslanmış-kavramış olduğu için, karşılığı bulunmadığından bu andaki başkalarının gönlünü bilen drâki doğurup....” (Barutcu 1998: 87).

‘Gögüs boşluğunda yer alan organ’ temel ve ‘sevgi, duygu, his’ mecazî anlamlarına karşılık *gönül* insanın anlaması için bir araç olarak sunulmuştur: *olarqa köñüllär, uqmazlar anıng birlä* (28/52a: 3). Yine, gönül bir yer metaforu olarak görülmektedir: *ol Tangrı bilür ol kim köñülläringiz içindä* (33: 51).

Clauson *köñül* kelimesini ‘zihin’ ve zihnin üretimi olan ‘düşünce’ ile karşılamış; bu soyut anlamlar yanı sıra fiziksel bir ‘kalp’ anlamını da eklemiştir (1972: 731). *köñül* kelimesi Radloff sözlüğünde (1960 II: 1235-1238) *Hudâni köñnidä yekin tutup!* (Tar.) örneğinde görüldüğü gibi yine bir yer metaforu olarak ortaya çıkar.

Yeni Uygur Türkçesi gibi bazı çağdaş Türk lehçeleri dışında *can* kelimesine (Kurban 1995: 57) pek rastlanmaz. *Gönül* kelimesi ise, çağdaş Türk lehçelerinin hemen hemen tamamında kullanılmaktadır. Altay Türkçesi Sözlüğü’nde *köñül* ismi yer almazken *köñül-* fiili ‘duygulanmak’ anlamıyla yer alır: *cüregi köñildi* ‘kalbi yumuşadı’; *köñülip uk-* ‘duygulanarak dinlemek’ (Gürsoy-Naskali ve Duranlı 1999: 122). Teleüt Ağzı Sözlüğü’nde de *köñül-* ‘duygulanmak’ anlamıyla yer almıştır (Ryumina-Sırkaşeva ve Kuçigaşeva 2000: 64). Kırgız Sözlüğü’nde *köñül* ‘gönül, kalp, arzu, muhabbet, dikkat, ruhî halet, keyif, maneviyat’ (Yudahin 1998: 503) anlamlarıyla yer alır. Saha Türkçesi Sözlüğü’nde Türkiye Türkçesindeki *gönül* kelimesi ‘duuha ve sürex’ kelimeleriyle karşılanmıştır (Vasiliev 1995: 99). Bunlardan *sürex* Türkiye Türkçesindeki *yürek* kelimesinin #y > # s ve k > h ses değişimleri sonucu almış olduğu biçimden başka bir şey değildir. Yeni Uygur Türkçesi Sözlüğü’nde *köñül* ‘gönül, niyet, kalp, arzu, istek, akıl’ anlamlarıyla yer alır (Kurban 1995: 205-206). Görüldüğü gibi çağdaş Türk lehçelerinde *gönül*, duygu ve düşüncelerle yakından ilişkili bir kelime olarak karşımıza çıkmaktadır. Etimolojik sözlüklerde *gönül* (<köñül) kelimesinin izahı yapılmamıştır. Kelime, beden içinde bir yer tutan; fakat bedenden ayrılıp yukarıya doğru hareket edebilen bir kavramı karşıladığından *kö-* ‘yükselmek’ fiilinden türemiş olabilir.

Gönül kelimesi, Yunus’un şiirlerinde de sık sık yer metaforu olarak görülür; *gönül evi* (YD 125: 2), *gönül yıkmak* (YD 1: 8), *vîrâne gönül* (YD) gibi; *can* kelimesinin bu tarz kullanımı seyrekdir.⁴⁸¹ *Gönül* kimi zaman maddeleştirilir. *Gönül paslanabilir* (YD 24: 2, 5; 29: 2). Bu pası gidermek için kişinin kin ve kibri bırakması gerekir.

⁴⁸¹ Degmeler dostu sevemez dostun sevgisi candadır (YD 65: 2).

Yunus Emre'de *can* kelimesiyle sıkı sıkıya ilişkili olan bir diğer kelime olan *ömür* Osmanlıca Sözlük'te (< Arapça ömr) 'yaşama, yaşayış, hayat' anlamlarıyla yer almıştır (Develioğlu 1988: 1018). Ömür zaman süreci içerisinde devam edip sonra geçirilir. Arkasından *can* denilen kuş geldiği Hazrete uçarak geri döner.⁴⁸² Ömür gelip geçicidir.⁴⁸³ Ömür, canın içindeki candır. Ömür de *can* gibi cisimlenebilir; kapıdan kaçabilir, göçgüncü gibi göçebilir, ölüm şarabını içebilir.⁴⁸⁴

Sonuç olarak; *gönül*, *can*, *öz*, *kalp*, *yürek*, *ruh* ve *ömür* aynı kavram alanı içinde yer alan kelimelerdir. İslâm dininin Türkler arasında yayılmasından sonra dilimize girmiş olan *ruh*, *can*, *kalp*, *ömür* kelimeleri eski Türkçe'deki sırasıyla *öz*, *gönül*, *yürek*, *yaşam* kelimelerinin muadili gibi görülmele birlikte bu kelimeler küçük anlam farklılıkları taşırlar. Yunus Emre'de *ruh* ve *kalp* kelimeleri yerine *can* ve *gönül* kelimelerinin kullanım sıklıkları göze çarpar. Her iki kelimenin de *ruh* ve *kalp* yerine kullanımları olmakla ve birçok bağlamda birbiri yerine geçebilmekle birlikte bu kelimelerin tam eş anlamlı kelimeler olduğu söylenemez. Aynı kavram alanı içinde yer alan bu kelimelerden *gönül* sıklıkla gövde içinde ve gövdeden ayrılabilen bir yer olarak karşımıza çıkar. *Can* da gövdenin içindedir; fakat yer metaforu olarak kullanımı daha seyrek. Gövdeyle bağı daha gevşektir; gövdeden daha çabuk ayrılabilir. *Ömür* ise, canın gövdede kalış sürecini anlatan bir kelimedir. İslâm çevresinde yazan Yunus'un kavram dünyası üzerinde eski Türk inanç sisteminin etkisi olduğu söylenebilir.

⁴⁸² *Sürdüm ömrümü geçirdim canım hazrete uçurdum* (YD 413: 2)

⁴⁸³ *Geldi geçti ömrüm benim şol yel esip geçmiş gibi*

Hele bana şöyle (gele) şol göz açıp yummuş gibi

...

"Çün beni koyup gidesin varıp sinleye giresin

Onda gelip söyleyesin âh nideyim ömrüm seni

...

Miskîn Yunus gidisersin acep sefer edisersin

Hasret ile kalırsın âh nideyim ömrüm seni (YD 405: 6, 8)

⁴⁸⁴ *Benim varım hep sen idin canım içinde can idin*

Hem sen bana sultân idin âh nideyim ömrüm seni

...

Bari kapıdan kaçmasın göçgüncü gibi göçmesen

Ölüm şarâbın içmesen âh nideyim ömrüm seni

Birgün ola sensiz kalam kurda kuşa öğün olam

Çürüyüben toprak olam âh nideyim ömrüm seni (YD 384: 2, 5, 6)

Kaynakça

- Anadol, Cemal (1993), *Gönüller Sultanı Yûnus Emre*, İstanbul: Kamer Yayınları.
- Barutcu-Özönder, F. Sema(1998), *Üç İtigsizler* (Giriş-Metin-Tercüme-Notlar-İndeks-XXX Levha), TDKY, Ankara.
- Caferoğlu, A., (1968), *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*, TDKY, Edb. Fak. Matbaası, İstanbul.
- Clauson, S.G., (1972), *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*, Oxford at The Clarendon Press.
- Chittick, William (2006), *Tasavvuf*, (çeviren: Turan Koç), İstanbul: İz Yayıncılık.
- Cumbur, Müjgân (1959), *Yûnus Emre'nin Gönülü*, Ankara.
- Çalık, Etem (1991), “Yûnus Emre ve Gönül”, *Milli Kültür*, Sayı 80, Ocak 1991, s. 80-82.
- Çelik, Ü., (1997), “Altay Türkçesi ile üç metin (Tuba-Çalkanduu-Altay), *TDAY-Belleten*, 1995, Ankara, s. 37-98.
- Devellioğlu, Ferit, (1988). *Osmanlıca - Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Ankara: Aydın Kitabevi.
- Eckmann, J. (1976), *Middle Turkic Glosses of the Rylands Interlinear Koran Translation*, Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Espéronnier, Maryta (2007) “Makrizî ve İbn İyâs'ın Tanıklıkları Aracılığıyla Memluk Tarafına Bir Bakış”, *Osmanlılar ve Ölüm - Süreklilikler ve Değişimler* içinde (Yayına Hazırlayan: Gilles Veinstein, çeviren: Elâ Güntekin), İstanbul: İletişim Yayınları, s. 93-118.
- Grönbech, K. (1992), *Kuman Lehçesi Sözlüğü codex cumanicus'un Türkçe Sözlük Dizini* (çeviren: Kemal Aytaç), Ankara: TDKY.
- Gürsoy-Naskali, Emine ve Muvaffak Duranlı (1999), *Altayca-Türkçe Sözlük*, Ankara: TDKY.
- Hamilton, J.R., (1998), *İyi ve Kötü Prens Öyküsü*, (Türkçe çeviri: Vedat Köken), TDKY, Ankara.
- Kaplan, Mehmet (1991), “Yûnus Emre'ye göre zaman-hayat ve varoluşun mânası”, *Yûnus Emre ile İlgili Makalelerden*

- Seçmeler* (hazırlayanlar: Hüseyin Özbay, Mustafa Tatçı), Ankara: KBY, s. 245-266.
- Kaşgarlı Mahmut, *Divanü Lûgat-it-Türk Cilt I-II:1998, Cilt III-IV:1989* (Çeviren: Besim Atalay), TDKY, Ankara.
- Kaya, Korhan (2006), *Sanskrit-Türkçe Sözlük*, Ankara: İmge Kitabevi.
- Kurban, İklil (1995), *Yeni Uygur Türkçesi Sözlüğü*, Ankara: TDKY.
- Lings, Martin (1986), *Tasavvuf Nedir*, İstanbul: Akabe Yayınları.
- Orkun, Hüseyin Namık, (1994), *Eski Türk Yazıtları*, TDKY, Ankara.
- Ögel, Baheddin (2001), *Türk Mitolojisi I*, İstanbul: MEBY.
- Radloff, W., (1987), (1960), *Versuch Eines Wörterbuches der Türk-Dialecte* (Opit Slovarya Tyurkskix' Nar'çiy), IV Cilt, Mouton and Co 's- Gravenhage.
- Roux, Jean-Paul (1984), *Türklerin ve Moğolların Eski Dini* (çeviren: Aykut Kazancıgil), İstanbul: İşaret Yayınları.
- Röhrborn, K., (1996), *Die Altürkische Xuanzang-Biographie, Kapitel VIII*, Harrassowitz Verlag-Wiesbaden.
- Ryumina-Sırkaşeva, L.T. ve N.A. Kuçığaşeva (2000) *Teleüt Ağzı Sözlüğü* çevirenler: Şükrü Halûk Akalın, Caştegin Turgunbayev), Ankara: TDKY.
- Sağol, Gülden, (1993-1995), *An Inter-Linear Translation of the Qur'an into Khwarazm Turkish, Introduction, Text, Glossary and Facsimile*, Published at The Department of Near Eastern Languages and Civilizations, Harvard University, Part I 1993, Part II 1995.
- Tatçı, Mustafa, (1991), *Yunus Emre Divanı*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Tekin, Talât (1988), *Orhon Yazıtları*, TDKY, Ankara.
- , (1994), *Tunyukuk Yazıtı*, Türk Dili Araştırmaları Dizisi-5, Simurg, Ankara.
- Türkçe Sözlük* (1988), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Vasiliev, Yuriy (1995), *Türkçe-Sahaca (Yakutça) Sözlük*, Ankara: TDKY.
- Vatin, Nicolas ve Gilles Veinstein (2007a) "II. Mehmed'in Ölümü (1481)" *Osmanlılar ve Ölüm - Süreklilikler ve Değişimler* içinde (Yayına Hazırlayan: Gilles Veinstein, çeviren: Elâ Güntekin), İstanbul: İletişim Yayınları, s. 227-251.
- (2007b) "II. Mehmed'den I. Ahmed'e Osmanlı Padişahlarının Cenaze Törenleri (1481-1616), *Osmanlılar ve Ölüm* -

Süreklilikler ve Değişimler içinde (Yayına Hazırlayan: Gilles Veinstein, çeviren: Elâ Güntekin), İstanbul: İletişim Yayınları, s. 253-298.

Wright, Leoline L (1998), *Reincarnation: A Lost Chord in Modern Thought*, Theosophical University Press Online Edition.

Yılmaz, Muammer (1991), “Yûnus Emre’de gönül”, *Milli Kültür*, Sayı 80, Ocak 1991, s. 104-105.

Yudahin, K.K. (1998). *Kırgız Sözlüğü Cilt: I (A-J), Cilt II (K-Z)*, Türkçeye çeviren: Abdullah Taymas, Ankara: TDKY.

Zarcone, Thierry (2007) “Tasavvufta Ölüm Deneyimi ve Ölümüne Hazırlanma - Türkiye Nakşibendîleri Örneği”, *Osmanlılar ve Ölüm - Süreklilikler ve Değişimler* içinde (Yayına Hazırlayan: Gilles Veinstein, çeviren: Elâ Güntekin), İstanbul: İletişim Yayınları, s. 163-185